

Slovenski slavistični kongres
Gradec/Graz in Maribor 2020

SLOVENSKI JEZIK IN KNJIŽEVNOST V SREDNJEVROPSKEM PROSTORU

Uredila Matej Šekli in Lidija Rezoničnik
Izdala Zveza društev Slavistično društvo Slovenije

Slovenski slavistični kongres
Gradec/Graz in Maribor 2020

Zbornik Slavističnega društva Slovenije 30

SLOVENSKI JEZIK IN KNJIŽEVNOST
V SREDNJEVROPSKEM PROSTORU

Uredila
Matej Šekli in Lidija Rezoničnik

Zveza društev Slavistično društvo Slovenije
Ljubljana 2020

Zbornik Slavističnega društva Slovenije 30

Slovenski slavistični kongres, Gradec/Graz in Maribor, 1.–3. oktober, 8.–9. oktober 2020

SLOVENSKI JEZIK IN KNJIŽEVNOST V SREDNJEEVROPSKEM PROSTORU

Urednika: Matej ŠEKLI, Lidija REZONIČNIK

Recenzenti: Agnieszka BĘDKOWSKA-KOPCZYK, Aleš BJELČEVIČ, Milena MILEVA BLAŽIČ, Jožica ČEH STEGER, Helena DOBROVOLJIC, Tanja FAJFAR, Lara GODEC SORŠAK, Lilijana F. GUSTINČIČ, Dragica HARAMIJA, Nataša JAKOP, Miha JAVORNIK, Alenka JELOVŠEK, Boris KERN, Tatjana KOREN, Boža KRAKAR VOGEL, Erika KRŽIŠNIK, Andrej LEBEN, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Tina LENGAR VEROVNIK, Špela PETRIC ŽIŽIČ, David PUC, Simona PULKO, Luka REPANŠEK, Juana ROBIDA, Špela SEVŠEK ŠRAMEL, Marko SNOJ, Irena STRAMLJIČ BREZNIK, Matej ŠEKLI, Natalija ULČNIK, Alojzija ZUPAN SOSIČ, Petra ZUPANČIČ, Alenka ŽBOGAR, Andreja ŽELE, Sonja ŽILAVEC NEMEC

Tehnični urednik: Rok MRVIČ

Izdala in založila Zveza društev Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani oktobra 2020.

To delo je ponujeno pod licenco:

Creative Commons mednarodna licenca 4.0: priznanje avtorstva, deljenje pod enakimi pogoji.

Prva e-izdaja. Publikacija je v PDF obliki brezplačno dostopna na spletni strani ZSDSDS.

Naslov: <<https://zdsds.si/tiski/zborniki-slavisticnega-drustva-slovenije/>>.

Deli besedil so bili pripravljene z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na Znanstveno-raziskovalnem centru SAZU v Ljubljani razvil Peter Weiss.

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID=36500995

ISBN 978-961-6715-35-5 (pdf)

KAZALO

Matej ŠEKLI <i>Danuvius–Alpes–Hadria</i> , kjer je (bila) doma tudi slovenščina	11

Robert HAMMEL Slovenski jezik in srednjeevropska jezikovna zveza	21

Slovenski jezik na avstrijskem Koroškem in Štajerskem

Milan OBID Jezik in identiteta pri Slovencih na avstrijskem Koroškem	37

Arno WONISCH Slovenske prvine v štajerskih nemških narečjih	49

Emmerich KELIH, Tatjana VUČAJNK Prevzete besede v slovenskem osnovnem besedišču (prva opažanja)	61

Slovenska književnost na avstrijskem Koroškem in Štajerskem

Andrej LEBEN Književnost Slovencev na avstrijskem Koroškem in Štajerskem v luči večjezičnosti	73

Erwin KÖSTLER Kraji memorije koroških Slovencev in njihov pomen za slovensko-nemško literarno interakcijo	83

Felix Oliver KOHL Večjezičnost v slovenskih proznih besedilih koroškoslovenskih avtorjev	93

Dominik SRIENC, Erwin KÖSTLER Spomin kot paradigma v slovensko-nemški literarni komunikaciji na Koroškem	103

Elena Meta MESSNER Prevajanje kot translacijska solidarnost pri Janku Messnerju	113

Mira DELAVEC TOUHAMI Medkulturni vidiki življenja in literarnega ustvarjanja Josipine Urbančič Turnograjske	123

Slovenski jezik v zamejstvu: Gorski kotar

Januška GOSTENČNIK Kostelsko narečje dolenske narečne skupine	137

Besedotvorje slovenskega jezika v vsakdanu, izobraževanju in raziskovanju

Marko SNOJ Besedotvorje: prikaz na samostalniških izpeljankah s priponskimi obrazili <i>-ica, -ca, -ka</i> in <i>-ika</i>	153
Irena STRAMLJIČ BREZNIK Nekaj namigov in besedotvornih koristnic za šolsko rabo	169
Saška ŠTUMBERGER Vaje s področja besedotvorja na spletu.....	181
Boris KERN Šolske in izvenšolske besedotvorne dileme.....	189
Ines VORŠIČ Priložnostnice kot motivacija pri usvajanju besedotvorja v šoli.....	201
Tjaša MARKEŽIČ Z besedotvorjem k pouku slovenščine športne vzgoje	211
Petra MIŠMAŠ, Marko SIMONVIČ, Boban ARSENIJEVIČ, Stefan MILOSAVLJEVIČ, Agnieszka BĘDKOWSKA-KOPCZYK, Petya ROGIĆ, Svitlana ANTONYUK-YUDINA <i>Plavanje da, zaplavanje ne? Obrazilo -je</i> v glagolnikih in drugih okoljih v vseslovanskem kontekstu.....	221

O besedoslovju slovenskega jezika: slovarji v šoli

Lara GODEC SORŠAK Spodbujanje rabe slovarja v učnem gradivu za slovenski jezik v 1. in 2. vzgojno-izobraževalnem obdobju	235
Špela PETRIC ŽIŽIČ Usvajanje besedoslovne jezikovne ravnine in raba slovarjev pri pouku slovenščine v osnovni šoli (pregled učnega gradiva za tretje vzgojno-izobraževalno obdobje).....	245
Nina LEDINEK, Mija MICHELIZZA Enojezični splošni razlagalni slovarji slovenščine in spodbude za njihovo rabo v srednješolskih učbenikih za slovenski jezik	255
Manca ČERNIVEC Pouk slovenščine in obravnava pravopisnih jezikovnih priročnikov v gimnaziji	267
Simon ATELŠEK Srednješolski učbeniki za slovenski jezik o terminologiji in terminoloških slovarjih	277
Alenka JELOVŠEK Slovenski zgodovinski slovarji in slovenski slovarji skozi zgodovino v učnih gradivih za slovenski jezik v srednjih šolah.....	289

Mesto in družba v sodobnem slovanskem romanu

Namita SUBIOTTO Literarna upodobitev makedonske prestolnice v romanu <i>Divja liga</i> Vlade Uroševića.....	305
Đurđa STRSOGLAVEC Poverjenik v hotelu (o dveh romanih Renata Baretića)	317
Людмил ДИМИТРОВ / Ljudmil DIMITROV Vera, upanje in ljubezen v <i>Mali Sodomi</i>	329
Jana ŠNYTOVÁ Podoba Prage v romanu Radke Denemarkove <i>Prispevek k zgodovini radosti</i>	335
Špela SEVŠEK ŠRAMEL Podoba mesta v sodobnem slovaškem romanu: Bratislava, a ne samo to	343
Blaž PODLESNIK Sodobni ruski zgodovinski roman v slovenskih prevodih	351

Medkulturnost pri poučevanju književnosti v osnovni šoli

Dragica HARAMIJA, Simona PULKO Medkulturne teme pri pouku književnosti v osnovni šoli.....	365
Jožica ČEH STEGER Modeli tujega in slovenska literarna klasika v osnovni šoli	377
Marijanca Ajša VIŽINTIN Ekonomske migracije in begunstvo v mladinski književnosti.....	389
Barbara ZORMAN Priredbe leposlovja za učence, ki so v slovenščini začetniki	401

**Književni tematski sklop na maturi iz slovenščine 2021:
*Figa Gorana Vojnoviča in Konje krast Pera Pettersona***

Alenka ŽBOGAR Problemski pristop k šolski obravnavi Vojnovičeve <i>Fige</i>	417
Alojzija ZUPAN SOSIČ Čas v romanu <i>Konje krast</i> Pera Pettersona	429

Jezikovni pouk slovenščine po šolski vertikali

Kozma ANAČIČ Kdaj naj se ustavimo? O nadgrajevanju jezikovne snovi pri pouku slovenščine po šolski vertikali.....	445
Tatjana LOTRIČ KOMAC Jezikovni pouk v osnovni šoli.....	447

Lara GODEC SORŠAK Jezikovni pouk slovenščine v osnovni šoli v luči rezultatov nacionalnega preverjanja znanja	449
Nejc ROŽMAN IVANČIČ Motivacija dijakov za učenje jezika.....	453
Natalija ULČNIK Jezikovni pouk slovenščine na univerzitetni ravni	457

Poučevanje slovenskega jezika v Avstriji na izobraževalni vertikali

Agnieszka BĘDKOWSKA-KOPCZYK, Tatjana KOREN Okrogla miza na temo poučevanja slovenskega jezika v Avstriji na izobraževalni vertikali.....	463
Vladimir WAKOUNIG Perspektive dvojezičnega poučevanja na avstrijskem Koroškem: šolski poskusi nezaželeni	465
Elizabeta JENKO Perspektive poučevanja slovenskega jezika na Dunaju	469
Norma BALE Slovinci – izobraževalni migranti	473
Tatjana VUČAJNK Pouk slovenščine kot materinščine in drugega oz. tujega jezika	477
Nina ZAVAŠNIK Učenje slovenščine za odrasle na avstrijskem Štajerskem	481

Slovenska jezikovna in kulturna stvarnost na avstrijskem Koroškem in Štajerskem

Herta MAURER-LAUSEGGER Koroška slovenska narečja v filmih	487
Andrejka ŽEJN <i>Alfabetarij k Tezavru slovenskega ljudskega jezika na Koroškem,</i> etapa koroškega narečnega slovarja.....	489
Martina PIKO-RUSTIA Slovenska ledinska in hišna imena na Koroškem – primer dobre prakse sodelovanja civilne družbe in znanosti	491
Vinko WIESER Koroška slovenska ledinska in hišna imena združena na spletnem zemljevidu: nesnovno kulturno dediščino odlikovala avstrijska Unescova komisija.....	497
Tomaž OGRIS Vzorec krajepisja: Radiše	501
Martin KUCHLING Projekt <i>Slovenščina v družini</i>	505

Jasna ČERNJAK Projekt <i>Pisana Promlad</i>	507
Martin KUCHLING Govorniški natečaj ob podelitvi Tischlerjeve nagrade.....	511
Susanne WEITLANER <i>Gledat, kaj delajo: vpogledi v slovensko kulturo in zgodovino na avstrijskem Štajerskem</i>	513
Karin ALMASY, Heinrich PFANDL Nov pogled na večjezični <i>Štajer-mark</i>	515
Dejan KAC, Karmen SALMIČ KOVAČIČ, Kornelija SORGER <i>Razstava Slovensko-graški stiki v izobraževanju in kulturi skozi čas: izbrani poudarki</i> v Knjižnem razstavišču Univerzitetne knjižnice Maribor.....	517

Sprehod po Radgoni in sprehod po Gradcu

Andrea HABERL-ZEMLJIČ Sprehod skozi mesto ob meji: Bad Radkersburg/Radgona.....	523
Heinrich PFANDL Sprehod po Gradcu (esej).....	529

Kratki predstavitvi publikacij

Marija STANONIK <i>Posvet o književnem pouku v osnovnih in srednjih šolah</i>	541
Natalija ULČNIK <i>Učno e-okolje Slovenščina na dlani</i>	545

Utemeljitev častnih članstev in priznanj

Vera SMOLE Utemeljitev podelitve častnega članstva Katji Sturm-Schnabl.....	551
Mojca SMOLEJ Utemeljitev podelitve častnega članstva Ludviku Karničarju.....	555
Branka VIČAR Utemeljitev podelitve priznanja Mariji Lešer za posebno uspešno pedagoško delo na področju srednješolskega izobraževanja.....	557
Tatjana KOREN, Mojca NIDORFER ŠIŠKOVIČ, Milena Mileva BLAŽIČ Utemeljitev podelitve priznanja Kasildi Bedenk za posebno uspešno strokovno delo na področju slovenistike.....	559

Slovenski jezik
na avstrijskem Koroškem in Štajerskem

Emmerich Kelih

Univerza na Dunaju, Oddelek za slavistiko / Universität Wien, Institut für Slawistik
emmerich.kelih@univie.ac.at

Tatjana Vučajnk

Univerza v Celovcu, Oddelek za slavistiko / Universität Klagenfurt, Institut für Slawistik
tatjana.vucajnk@aau.at

Prezete besede v slovenskem osnovnem besedišču (prva opažanja)

1 Uvod

V prispevku so obravnavane visokofrekvenčne prezete besede v slovenskem osnovnem besedišču. Kot izvirno gradivo smo izbrali *Slovensko-nemški tematski slovar: osnovno in razširjeno besedišče: 4500 gesel, frazemov in stavčnih primerov* (Kelih in Vučajnk 2018), v katerem smo kvantitativno in kvalitativno analizirali prezete besede in tujke v slovenščini. Osnovni namen analize je pridobiti globlji pogled v »notranjo« strukturo prevzetih besed v osnovnem besedišču slovenskega jezika. Predstavljeno analizo lahko razumemo kot sad meddisciplinarnega sodelovanja med praktično leksikografijo in različnimi jezikoslovnimi področji, kot so kontaktna in korpusna lingvistika ter zgodovinsko primerjalno jezikoslovje.

2 Problemsko izhodišče

Z vidika splošnega jezikoslovja razlikujemo v jeziku različne leksikalne plasti, kot so na primer *bazno besedišče, osnovno besedišče, osnovni besedni zaklad, podedovano oz. prevzeto besedišče, strokovno besedišče* itd. Glede na tako imenovano *bazno besedišče* (angleško *core vocabulary*, nemško *Basiswortschatz*) se med predstavniki zgodovinskega primerjalnega jezikoslovja najde domneva o posebni »resistenci« te leksikalne plasti zoper integracijo besed iz drugih jezikov (prim. Swadesh 1952; Hock in Joseph 1996: 257; Zenner, Speelman in Geeraerts 2014). Vendar velja, kot za mnoge druge jezikoslovne pojme, tudi za *bazno besedišče*, da pojem ni nedvoumno definiran in se ga lahko interpretira na različne načine. Z našega vidika razlikujemo vsaj dva osnovna različna pristopa. Z ene strani naj bi *bazno besedišče* vsebovalo predvsem za človeka osnovne dejavnosti in pojave, ki niso kulturno determinirane (na primer *voda, zrak, sonce, roka, noga, živeti, umreti* itd.). Najbolj znano realizacijo tega pristopa najdemo

v tako imenovanih Swadeshovih seznamih, ki vsebujejo 100 ali 200 osnovnih pojmov¹ oziroma leksikalnih enot (prim. med drugim Swadesh 1955; za novejšo literaturo prim. McMahon 2010). Po drugi strani pa ima ideja baznega besedišča pomembno vlogo tudi v leksikografiji in leksikologiji, predvsem pa v didaktiki tujih jezikov, kjer so v ospredju funkcionalni in pragmatični vidiki komunikacije. V prvi vrsti govorimo o nekem osnovnem naboru besed, ki jih mora učeči se (in sploh vsak govoreči določenega jezika) obvladati, da (aktivno) jezikovno obvlada najpomembnejše in osnovne komunikacijske situacije (prim. Krohn 1992; Carter 1998). Konceptualna razlika med baznim in osnovnim besediščem je torej kvalitativna in v določeni meri tudi količinska. Za obe vrsti besedišča pa velja, da nikakor ne moreta izhajati brez prevzemanja leksikalnega materiala iz drugih jezikov. O tem priča tudi obsežen projekt z imenom *Loanwords in the world's languages*² (prim. Haspelmath in Tadmor 2008), vsebujoč podatke o deležu prevzetih besedah v razširjenem osnovnem besedišču v nad 40 tipološko in genetsko različnih jezikih sveta. Po doslej avtorjem znanim raziskavam za slovenščino ne obstajajo posebne specifične raziskave v zvezi s prevzetimi besedami oz. besednimi zvezami v osnovnem besedišču. Zaradi tega je naš osnovni namen v nadaljevanju nazorno prikazati prve rezultate pilotne študije o prevzetih besedah v tem pogledu slovenskega besednega zaklada.

3 Izhodišče raziskave

Pri Mohorjevi založbi v Celovcu je 2018 izšel *Slovensko-nemški tematski slovar: osnovno in razširjeno besedišče / Grund- und Aufbauwortschatz Slowenisch-Deutsch* (Kelih in Vučajnk 2018). Slovar je namenjen nemško govorečemu odraslemu, ki se slovenščine uči kot drugega ali tujega jezika. Vodilo slovarja je uporabnikom podati osnovne komunikacijske vzorce in strukture, ki jih je mogoče uporabljati v vsakodnevni komunikaciji z govorniki slovenščine. Osnovno besedišče obsega približno 2600 enot, razširjeno besedišče pa nadaljnjih 2100 enot. Za izbor iztočnic so bili določeni kriteriji, najvažnejši pa je bil upoštevanje tematskih področij. Teh je v slovarju 18 (osnovni (osebni) podatki, državljanstvo in narodnost, kontinenti in države, družina, videz, značaj, vera, nepremičnine in bivanje, pokrajina in okolje, opis poti, turizem, promet, živila itd.). Na izbiro gradiva sta pomembno vplivala tudi razpoložljivost besed oz. besednih zvez, ko prvič pomislimo na določeno temo oz. tematsko področje, in občutek (jezikovni čut) na podlagi izkušenj poučevanja.

Izbrane iztočnice so umeščene v osnovo ali razširjeno besedišče, pri čemer pa niso upoštevana le splošna leksikografska navodila (Ferbežar idr. 2004, *Sporazumevalni*

1 Za slovenščino prim. <https://sl.wikipedia.org/wiki/Swadeshev_seznam>. Upoštevati je treba, da je seznam bil večkrat modificiran in glede sestava tudi močno kritiziran, in sicer predvsem zaradi »indoevrocentrizma«.

2 <<https://wold.clld.org/>>.

prag za slovenščino, SEJO),³ ampak tudi pogostnost iztočnice v korpusih slovenskega knjižnega jezika (med drugimi GigaFida in FIDAPlus). Za vse slovenske iztočnice je tudi podana besednovrstna umestitev in najmanj en kontekstualni primer rabe (pri nekaterih iztočnicah celo dva ali trije primeri). Omeniti je tudi treba, da so vse slovenske iztočnice opremljene z naglasnimi znamenji na podlagi SSKJ² in *Slovenskega pravopisa* 2001. Eksplicitno je treba še omeniti, da so za potrebe naše raziskave bile v ospredju samo leksikalne enote osnovnega in ne razširjenega besedišča.

4 Prevzete besede v osnovnem besedišču

Prevzete besede v osnovnem besedišču niso zanimive samo za kontaktno lingvistično, ampak tudi za didaktiko oz. pri poučevanju določenega jezika kot tujega. Tudi pri sestavljanju osnovnega besedišča je potrebno upoštevati prevzete besede (vključno s »klasičnimi« tujkami). Odvisno od prvega jezika učečega se so prevzete besede (še zlasti takrat, če se pojavijo lahko razpoznavni morfemi oz. vsaj nekako podobne besede) v določenem smislu v pomoč pri usvajanju drugega ali tujega jezika. To velja zlasti v primeru tako imenovanih internacionalizmov, ki se lahko – vsaj v primeru, da s tem niso povezane bistvene pomenske spremembe – uporabljajo tudi že z osnovnim znanjem fonoloških in morfoloških posebnosti slovenskega jezika. To na primer velja za takšne besede, kot so *parlament*, *demokracija*, *geografija*, na splošno pa tudi za nekatere količinske izraze (kot *milimeter*, *centimeter*, *kilogram*) ter imena mesecev (*januar*, *februar*, *april*, *avgust* itd.). Predpogoj za uspešno komunikacijo je seveda razpoložljivost teh izrazov v lastnem prvem jeziku. Z druge strani pa je brez dvoma treba upoštevati dejstvo, da so prevzete besede lahko dodatna ovira, če učeči se ne pozna oz. se ne spozna na tuji kod in/ali prevzete besede oz. morfeme. Skratka, prevzete besede zahtevajo iz te perspektive tako rekoč dvojno pozornost. Na tem mestu je vsekakor potrebno reflektirati zlasti pomen vključevanja prevzetih besed v osnovno besedišče.

Empirično razsežnost pojava prevzetih besed smo zajeli na podlagi omenjenega slovensko-nemškega tematskega slovarja (Kelih in Vučajnk 2018). Pri tem pojmujeemo prevzeto besedo v najširšem⁴ pomenu tega pojma, ki vključuje tako imenovane izposojenke in tujke (prim. med drugimi Snaj 2006 oz. Toporišič 2000: 131–133, za nadaljnjo diskusijo tudi Matras in Sakel 2007: 829), ki v tem kontekstu govorita o »replication of linguistic matter«. Odločilno pri identifikaciji pa je, da je koren besede prevzet iz

3 <<https://www.europaischer-referenzrahmen.de/>, <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/SEJO-komplet-za-splet.pdf>> – Skupni evropski jezikovni okvir (SEJO).

4 Vendarle pa nismo vključili tako imenovanih kalkov (*kalkirano izrazje* oz. kot predlaga Bezljaj 1959/1960: 140 *prevedene izposojenke*). Brez dvoma igrajo kalki v slovenščini pomembno vlogo, in sicer tudi v osnovnem besedišču. Omeniti je treba npr. izraza kot *obiskati* (od nemško *besuchen*) ali *brati* (od nemško *lesen*), ki sta zelo pogosta in tudi zelo aktivna v besedotvorju. Identifikacija kalkov je v posameznih primerih lahko kompleksnejša kot razpoznavanje prevzetih besed.

nekega tujega jezika, kar omogoča tudi prepoznavanje dokaj starih in pred dawnimi časi prevzetih enot.

Kvantitativna analiza, to je prvi glavni rezultat raziskave omenjenega slovarja, je dala sledeči rezultat: od skupno 2589 gesel (iztočnic) iz osnovnega besedišča je 601 enota tujega porekla, kar predstavlja 23 % prevzetih besed. Ta delež sicer »sam po sebi« ne pove veliko, saj nimamo na razpolago primerljivih podatkov za druge jezike oz. podobne tipe slovarjev. Upoštevajoč, da slovenščina med slovanskimi jeziki podobno kot hrvaščina oz. češčina velja za puristični jezik (prim. Kalin Golob 2011), je dejstvo, da je malo več kot petina oz. manj kot ena četrtnina osnovnega besedišča tujega porekla, dokaj presenetljivo. Na tem mestu se velja spomniti izjave oz. ocene znanega jezikoslovca F. Bezlaja, ki je v okviru številnih in burnih diskusij o pomenu in vlogi prevzetih besed v slovenščini, zlasti glede slovanskih izposojenk, dejal:

Približno tretjina vseh besed in besednih izvedenk, ki jih najdemo v zadnjem slovenskem pravopisnem slovarju, je produkt umetne slavizacije knjižnega jezika. Seveda so vmes tudi skovanke, ko so samo tvorjene v slovanskem duhu.

Trditve, ki se nanaša na Slovenski pravopis iz leta 1962, seveda ne smemo razumeti kot splošne ocene o deležu prevzetih besed v slovenščini, ampak zgolj kot ustrezen namig razsežnosti vpliva jezikovnih stikov in zavednega konstruiranja slovarskega sestava slovenskega knjižnega jezika. Upoštevati je seveda treba dejstvo, da se analizirano osnovno besedišče popolnoma ne pokriva s celotnim slovarskim zakladom jezika. Na tem mestu je treba omeniti drugo pilotno študijo (Kelih 2015), ki se ukvarja z deležem prevzetih besed v slovenskem baznem besedišču. Na podlagi modificiranega Swadeshovega seznama z 200 besedami se je izkazalo, da je tam samo 5 % prevzetih besed, ki so pri tem že večinoma prevzete pred lingvogenezno slovenščine in torej veljajo za dokaz jezikovnih stikov praslovanščine. Ta nizki delež se tudi ujema s predstavami zgodovinskega primerjalnega jezikoslovja. Dodatno vlogo igra seveda tudi konceptualna razlika med baznim in osnovnim besediščem, še zlasti kar zadeva funkcionalnost in tudi obseg besednega gradiva.

4.1 Najpogostejše prevzete besede v osnovnem besedišču

Slovar v prvi vrsti vsebuje besede oz. besedne zveze iz slovenskega knjižnega jezika, vendar smo vanj vključili tudi določene besede iz pogovornega jezika, ki so splošno znane in se aktivno uporabljajo. Zagotovo je bila pri izdelavi slovarja v ospredju aktivna uporaba leksikalnih enot v govorjenem jeziku, kar se da tudi teoretično utemeljiti v luči novejših jezikoslovnih teorij v smislu tako imenovanega *usage based approach* (prim. npr. Bybee 2007; Ibbotson 2013).

Pri tem je ključna uporaba določenih jezikovnih (tudi leksikalnih) enot in konstrukcij, ki se dajo empirično zajeti na podlagi pogostnosti (frekvence) v določenem tekstu oz. naboru tekstov. Tako je frekvenca glavni indikator za uporabnost določene besede oz. njeno splošno komunikacijsko pomembnost. Ker za slovenščino ne obstajajo obsežni frekvenčni slovarji (kot jih imamo na primer za ruščino ali hrvaščino), je bil eden izmed virov za preveritev frekvenc besed, ki naj bi bile vključene v osnovno besedišče, prosto dostopni korpus slovenskega jezika Gigafida.⁵ Kljub vsem konceptualnim hibam in metodološkim težavam tega korpusa so podatki o absolutni frekvenci določene besede oz. besedne zveze dali vsaj grobo idejo o razširjenosti določene (prevzete) besede v sodobnem slovenskem novinarskem (publicističnem) jeziku.

V nadaljevanju bomo, tudi zaradi omejitve obsega prispevka, predstavili deset najpogosteje rabljenih prevzetih besed v osnovnem besedišču. V tabeli 1 prikazujemo deset najpogosteje rabljenih prevzetih besed (iztočnic), urejenih po rangi na podlagi absolutne frekvence v Gigafidi, vključno z nemškim prevodom v osnovnem besedišču.

Tabela 1: Najpogostejše prevzete besede v osnovnem besedišču (rang 1 –10)

rang	iztočnica	prevod	abs. f.
1	úra -e <i>f</i>	Stunde <i>f</i> , Uhr <i>f</i>	1.051.553
2	prográm -a <i>m</i>	Programm <i>n</i>	778.082
3	film -a <i>m</i>	Film <i>m</i>	753.594
4	šóla -e <i>f</i>	Schule <i>f</i>	655.230
5	évro -a <i>m</i>	Euro <i>m</i>	649.163
6	denár -ja <i>m</i>	Geld <i>n</i>	576.914
7	třg -a <i>m</i>	(Markt)platz <i>m</i> , Markt <i>m</i>	530.777
8	híša -e <i>f</i>	Haus <i>n</i>	504.817
9	naslòv -óva <i>m</i>	Adresse <i>f</i> , Titel <i>m</i>	482.060
10	projékt -a <i>m</i>	Projekt <i>n</i>	465.825

Na podlagi frekvence izbrane besede so tudi z jezikoslovne perspektive dokaj zanimive in dopuščajo sledeče ugotovitve oz. interpretacije:

1. Pozornost vzbuja dejstvo, da so v osnovnem besedišču najfrekventnejše besede brez izjeme samo samostalniki in niti en glagol ali pridevnik. Velja opozoriti na znano dejstvo iz kontaktne lingvistike, da je prevzemanje samostalnikov (in pri tem predvsem

5 <<http://www.gigafida.net>>.

takšnih, ki imajo bolj »konkretno« vsebino) dober znak za dokaj površinski jezikovni kontakt (prim. tudi hierarhije prevzemanja (»borrowing scale«) glede prevzemanja besednih vrst (Thomason in Kaufman 1988: 74–76).

2. Visoka frekvenca prevzetih besed, kot so *program, film, evro, projekt* oz. *naslov*, v bistvu ne preseneča, zlasti ob zavedanju konsistence Gigafide (kot korpus novinarskega jezika oz. celotnih izdaj časopisov in časnikov, revij); to velja zlasti za besedi *program* oz. *film*, obe besedi se pogosto pojavljata npr. v TV-sporedu; isto velja tudi za *projekt*, ki se pogosto pojavlja v politično-gospodarskem oz. kulturnem kontekstu. Za vse omenjene prevzete besede velja, da jih lahko označujemo kot internacionalizme, ki so večinoma grško-latinskega porekla oz. grško-latinska dediščina in se pojavljajo v podobni obliki v mnogih drugih evropskih jezikih. Glavna izjema je pri tem seveda *naslov*, skovanka na podlagi slovanskega gradiva, prihajajoč v slovenščino iz hrvaščine oz. srbščine (Snoj 2016).

3. V vseh navedenih primerih, posebej pri internacionalizmih, je »etimološka tujost« bolj ali manj očitna. To pa ne velja za primere, kot so *ura, šola, denar, trg* in *hiša*, ki bi se zlahka tolmačile kot »navadno« domače besedje. Sicer so pa vse te besede tudi prevzete, kot se lahko prepričamo v etimološkem slovarju (prim. npr. Snój 2016). Beseda *ura* ima srednjevisokonemški koren (današnja beseda *Uhr* v nemščini spominja na to), sicer je pa tako imenovana potujoča prevzeta beseda (← nemščina ← francoščina ← latinščina ← grščina). Nekaj podobnega velja tudi za *denar*, sicer latinskega porekla, vendar je beseda prišla v slovenščino preko nekega (mlajšega) romanskega idioma. Kot pred davnimi časi prevzeta beseda velja *trg*, razširjena (v podobni obliki) tudi že v stari cerkveni slovanščini in drugih slovanskih jezikih. Sicer pa *trg* etimološko ni dovolj pojasnjen, vendar ima beseda domnevno romanski izvor. Glede starosti kot nekaj podobnega velja omeniti še besedo *hiša*, ki velja za izposojenko iz germanščine (novovisokonemška beseda *Haus* spominja na to), in je tudi razširjena v drugih slovanskih jezikih (hrvaški čakavščini in češčini). Kot potujoča prevzeta beseda velja tudi beseda *šola*, prevzeta iz srednje visoke nemščine, vendar je koren latinskega oz. grškega porekla.

Z našega vidika ta izbor visokofrekvenčnih prevzetih besed odseva značilen nabor konvencionaliziranih prevzetih besed v slovenskem osnovnem besedišču. Ugotovimo lahko, da verjetno ne obstaja (naravni) jezik brez kakršnih koli prevzetih besed, ker nenehne zunajjezikovne spremembe stvarnosti pogojujejo nujne adaptacije. To velja še posebej za nove konkretne pojave in izdelke. Konec koncev so »semantične« potrebe govorca določenega jezika odločilne za prevzemanje, adaptiranje in integracijo prevzetih besed. Zgoraj navedeni primeri, ki so vsi zelo razširjeni in uporabljeni v slovenščini, so vzoren in posrečen odsev jezikovnih stikov slovenščine zadnjih stoletij in tisočletij. Z ene strani imamo opravka s splošnim grško-latinskim fondom (»internacionalizmi«), večinoma prevzetim preko romanskega oz. germanskega posredovanja. Z druge strani je opazna tudi visoka starost nekaterih prevzetih besed (kot na primer *trg, denar, hiša*),

ki so pa sicer tudi razširjene v drugih slovanskih jezikih in tako tudi spet neke vrste »internacionalizmi«.

Upoštevajoč prakso slovenske leksikografije je vmesno tudi vprašanje po slovenskih ustreznicah oz. sinonimih za prevzete besede. Za zgoraj navedene viskofrekvenčne prevzete besede se za *program* v slovarju tudi navaja *spored*, ki velja za vsaj delno sinonimno. Za vse druge primere pa nismo našli nevtralne, nezaznamovane slovenske ustreznice. Kot perspektivo za nadaljnje raziskave bi navedli morfološko produktivnost in semantični potencial navedenih prevzetih besed.

VIRI IN LITERATURA

- BEZLAJ, France, 1959/1960: Vloga kalkov v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 5/5. 140–143.
- BYBEE, Joan, 2007: *Frequency of use and the organization of language*. Oxford idr.: Oxford University Press.
- CARTER, Ronald, ²1998: *Vocabulary. Applied Linguistic Perspectives*. London: Routledge.
- FERBEŽAR, Ina idr., 2004: *Sporazumevalni prag za slovenščino*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik.
- HASPELMATH, Martin, TADMOR, Uri, 2009 (ur.): *Loanwords in the world's languages. A comparative handbook*. Berlin: de Gruyter.
- HOCK, Hans Henrich, JOSEPH, Brian D., 1996: *Language history, language change, and language relationship. An introduction to historical and comparative linguistics*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs, 93. Berlin, New York: Mouton De Gruyter.
- IBBOTSON, Paul, 2013: The Scope of Usage-Based Theory. *Frontiers in Psychology, Language Sciences*, Volume 4. 1–15. <https://www.researchgate.net/publication/236666592_The_Scope_of_Usage-Based_Theory>.
- KALIN GOLOB, Monika, 2011: *Jezikovnokulturni pristop h knjižni slovenščini*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV. <<https://knjigarna.fdv.si/s/u/pdf/317.pdf>>.
- KELIH, Emmerich, 2015: Probleme der empirischen Lehnwortforschung: Lehnwörter im Basisswortschatz (Slowenisch) und ein frequenzbasierter Ansatz (Kroatisch). Emmerich Kelih, Jürgen Fuchsbauer, Stefan Michael Newerkla (ur.): *Lehnwörter im Slawischen: Empirische und crosslinguistische Perspektiven*. (Sprach- und Kulturkontakte in Europas Mitte, Studien zur Slawistik und Germanistik 6.) Wien idr.: Peter Lang. 15–46.
- KELIH, Emmerich, VUČAJNK, Tatjana, 2018: *Slovensko-nemški tematski slovar: osnovno in razširjeno besedišče: 4500 gesel, frazemov in stavčnih primerov / Grund- und Aufbauwortschatz Slowenisch-Deutsch: 4500 Lemmata, Phrasen und Satzbeispiele*. Klagenfurt/Celovec, Ljubljana/Laibach, Wien/Dunaj: Hermagoras/Mohorjeva.
- KROHN, Dieter, 1992: *Grundwortschätze und Auswahlkriterien. Metalexikographische und fremdsprachendidaktische Studien zur Struktur und Funktion deutscher Grundwortschätze*. (Göteborger germanistische Forschungen 34.) Göteborg: Acta Univ. Gothoburgensis.
- MCMAHON, April, 2010: Computational models and language contact. Raymond Hickey (ur.): *The handbook of language contact*. Malden, Mass.: Wiley-Blackwell. 128–147.

- SNOJ, Marko, 2006: O tujkah in izposojenkah v slovenskem jeziku. *Slavistična revija* 54. 343–349.
- SNOJ, Marko, ³2016 (²2003, ¹1997): *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.
- SSKJ² = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–II. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014.
- SWADESH, MORRIS, 1952: Lexico-Statistic Dating of Prehistoric Ethnic Contacts. With Special Reference to North American Indians and Eskimos. *Proceedings of the American Philological Society* 96/4. 452–463.
- SWADESH, MORRIS, 1955: Towards greater Accuracy in Lexicostatistic Dating. *International Journal of American Linguistics* 21. 121–137.
- THOMASON, Sarah Grey, KAUFMAN, Terrence, 1988: *Language contact, creolization, and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- TOPORIŠIČ, Jože, ⁴2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- ZENNER, Eline, SPEELMAN, Dirk, GEERAERTS, Dirk, 2014: Core vocabulary, borrowability and entrenchment: A usage-based onomasiological approach. *Diachronica* 31/1. 74–105.